

RAMİZ QASIMOV

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: ramizasef@yahoo.com.tr

AZƏRBAYCAN TƏNQİDİ REALİZMİNDƏ ÜSLUB VƏ ANA DİLİNDƏN İSTİFADƏ

Məqalədə Azərbaycan tənqidi realistlərinin üslubu, ana dilindən istifadə və yaradıcılıq dilləri tədqiq olunur. Göstərilir ki, tənqidi realistlər xalqın marağı və ideallarını əsas götürərək milli ideallarla çıxış edirlər. Onlar yaradıcılıq dili olaraq sadə xalq dilindən istifadə edir, xalq ədəbiyyatından yararlanırdılar. C.Məmmədquqluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Həqverdiyev, Ə.Qəmküsər, Ə.Nəzmi, Ü.Hacıbəyov və başqa tənqidi realistlər sadə xalq dilindən istifadə edərək XX əsrin ədəbi dilinin müəyyənləşməsinə öz töhfələrini verdilər.

Açar sözlər: *Azərbaycan tənqidi realizmi, ana dili məsələsi, tənqidi realist üslub.*

XX əsrdə Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşması və inkişafında tənqidi realistlərin mühüm rolu olmuşdur. Konkret nöqsanları tənqid etməklə islah etmək missiyası həyata keçirən tənqidi realistlər üçün xalqa enmək məqsədindən irəli gələrək avamın başa düşəcəyi sadə, anlaşılıqlı dildə yazmaq və anlatmaq xüsusi yaradıcılıq tərzii, metodu təşkil edirdi. İnkişafın təməlinə dayanan “köhnənin üstündən qələm çəkmək, yenini yaratmaq” [15, s. 406] məqsədinə nail olunması üçün “ictimai-ədəbi fikir cərəyanı” [17, s. 256] olan tənqidi realizm və onun nümayəndələrinin təbircə “bütün dünyanın gileyli qaldığı avam”dan [14, s. 46] başlamaq, xalqın ən sadəsini, sadə, avam xalq kütlələrindən başlamış bütün geniş kütlələri vahid milli amal, məqsəd naminə oyatmaq, vəzifələrini başa salmaq üçün onların anlaya biləcəyi dildən danışmaq da konkret yaradıcılıq tərzii olaraq ortaya çıxdı və ənənəyə çevrildi. Elmi mənbələrdə də təsdiqlini tapdığı kimi [1; 3; 4; 7; 8; 12; 18; 19; 20] bu, sözün əsl mənasında, xalqı “çoban-çoluc”, xalqın dilini “çoban-çoluc dili” adlandıran elit təbəqə və ədəbiyyatla müqayisədə böyük milli oyanış və intibaha vüsət verən inqilabi hadisə oldu.

Konkret ictimai-tarixi şəraitdə təzahür edən və milli inkişafa mane olan gerilikləri, çatışmazlıq və nöqsanları “rentgen şüası kimi” [10] aşkarlayaraq tənqid edən və tənqid etməklə də islah etmək məqsədini ortaya qoyan tənqidi realistlər üçün sadə xalqın başa düşəcəyi dildən yazmaq özü də yaradıcılıq zərurəti idi. Bu məqsədlə komizm, ifşa yolu, satira və yumor tənqidi realistlərin ən çox istifadə etdikləri ədəbi-bədii yaradıcılıq mənasına çevrildi. “Satiranın bütün gücü və imkanları mollanəsrəddinçilik təlimində öz əksini tapır” [7, s. 643]. Bu baxımdan yalnız XX əsrin əvvəllərində daha geniş yayılan, ictimailəşən və tamamilə yeni, özünəməxsus, səciyyəvi yaradıcılıq üsuluna çevrilən satira və yumorun əsasında xüsusi janrlar meydana gəldi. Satira və yumorla bağlı peşəkar üslubi keyfiyyətləri də Azərbaycan ədəbiyyatına məhz böyük güllüş ustaları Cəlil Məmmədquqluzadə və Mirzə Ələkbər Sabir başda olmaqla tənqidi realist ədiblər – Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsər, Məmməd Səid Ordubadi, Mirzə Əli Möcüz, Üzeyir bəy Hacıbəyov,

Yusif Vəzir Cəmənəzminli və onların ardıcılıarı gətirmiş oldular. Azərbaycanda yeni-tip şeirin binasını qoyan böyük ustad M.P.Vaqifin "Bayram oldu" şeiri və satirik ədəbiyyatın görkəmli nümayəndəsi M.Ə.Sabirin "Qurban bayramı" şeirlərində işlədilən sözlərin müqayisəsi fonunda demək olar ki, Vaqif şeirindəki sözlər çoxluqla məişət dilindəki mənalardan eynidir. Yeni bu şeir ictimai mənə kəsb etməsi üçün satiradan tələb olunan əsaslı şərtlərə cavab vermir. Xüsusilə də, sözlərin müstəqim mənada işlədilməsi də əsirin ənənəvi lirik şeirin bir nümunəsi olduğuna təsdiq edir. Prof. T.Hacıyev doğru yazır ki: "Bu sözlər aydın ictimai tendensiya ilə qidalanmalı, sinfi etirazla qovuşmalı, şəxsi qapalıqdan çıxıb ictimai kütləvilik qazanmalıdır. Yalnız bu halda adı məişət sözləri üslubi qüvvə toplayır, satirik mahiyyət kəsb edir. Deməli, sözü, ifadəni sadəcə seçmək kifayət deyil, onu lazımı üslubi dəyərə çatdırmaq üçün müvafiq bədii situasiyə, bədii mühit yaratmaq da zəruridir" [4, s. 9]. Bu mənada, bizim fikrimizə, Vaqifin "Bayram oldu" şeiri ictimai mənə kəsb edən satiradan daha çox şəxsi gileydir. Lakin M.Ə.Sabirin "Qurban bayramı"nda artıq istifadə edilən həmin söz və ifadələr məişət leksikonundakı mənasından daha çox yeni məzmun, yeni mahiyyət kəsb edərək ifşa, təhqiq mahiyyət kəsb edir, sözün əsl mənasında, mənalı gülüş, tənqidi yumor yaradır. O cümlədən "badi-saba" söz birləşməsi klassik ədəbiyyatda, ənənəvi lirik şeirdə "qasid, xəbər aparıb-gətirən" mənasında işlədilir. Artıq Sabirin şeirləri təmsalında tənqidi realistlərin dilində bu söz konkret ictimai-tarixi şəraitə, bu dövrün aurasına uyğun olaraq "xəbərçi, çuğul, şeytan" mənalərində işlədilir. Habelə "sevdiyim, qəlb, sar, vəsi-fələk, yəzi, dilbər, çərxi-sitəmkar, çərxi-fələk" və s. kimi sözlər və ifadələr klassik Azərbaycan poeziyasında lirik şeirdə özünəməxsus məzmun-mənə kəsb etdiyi halda, satiriklərin dilində eynən işlədilərən bu kimi söz və ifadələr artıq gülüş, tənqid, ifşa, ələ salma mahiyyəti kəsb edir, yeni mənə-məzmun ortaya qoyur. Bir az da dəqiqləşdirsək və konkretləşdirsək, klassik Azərbaycan poeziyasında işlədilən "sevda" sözü öz əsl mənasında adı olduğu eşlə birlikdə işlədilməklə lirik qəhrəmanın meyarına, onun qəlbinin, şəxsiyyətinin, xarakterinin bütövlüyü və böyüklüyünə, belə demək olarsa, insanlıq ölçüsü və dəyərinə çevrilir, lirik qəhrəmanın əzəmət və nəhəngliyi təcəssüm etdirir. Lakin bu sözü satiriklərin dilində qəhrəmanın, tipin məna, xarakter səciyyəsinə çevrilir, onun düşüncələrini, niyyətini, məqsədini, məramını müəyyənləşdirmə funksiyası yerinə yetirərək "plov" və digər madii-sərvət məzmunlu sözlərə işlənməklə satirik tipin əgəzlər, tamahkarlıq, harınxorluq, qanqıqulluq meyarına və ifadəçisinə çevrilir. O cümlədən C.Məmmədquluzadənin, M.Ə.Sabirin və başqa tənqidi realistlərin tez-tez istifadə etdikləri "sevdiyim" ifadəsi klassik əsərlərdə həqiqi əşiqi və ya məsuq nəzərdə tutur. Lakin bu söz satirik şeirdə tipin, xarakterin səciyyəsinin təqdim edən bir mənə kəsb edərək satirik-üslubi funksiya yerinə yetirir, tipin daxilindəki "sevdimli" aşkara çəkməyə yardım edir. O cümlədən "zırrama" sözü xalq məişət leksikasında, ədəbi dilde "qanmaz" mənasını verən adı bir söz kimi işlədilərən də, böyük satira ustası Mirzə Cəlilin hekayə janrının ən gözəl nümunələrindən biri olan "Zırrama" əsərinin adına və tipinin çevrilməklə böyük ictimai məzmun qazanır, ciddi tənqidi-islahədiçi gülüş doğurur. Eləcə də tənqidi realist əsərlərdə, xüsusilə Cəlil Məmmədquluzadə ilə ənənəsi qoyulan və ən gözəl örnəkləri yaradılan xüsusi kond-yaşayış mənəqələri adları da artıq yeni mahiyyət kəsb etməklə satirik-yumoristik oyanıq – xüsusi isim yaratma ənənəsinə meydan çıxarır. "Danabaş", "İtqapan", "Qapazlı" və bu kimi çoxsaylı nümunələrdə xüsusi məqsədlə yaradılan yer adları məhz əsirin məzmununa yeni məzmun qatır, əsirin süjeti və kompozisiyası qədər əsirin ideyasının müəyyənliyinə xidmət edir. Bu baxımdan T.Hacıyevin da yazdığı kimi, bu əsərlərdəki "tənqid islah etməli, səmərəli nəticəyə sövq etməlidir" [6, s. 95]. Tənqidi realist əsərlərdə sözlər "lirik üslubdakının tam tərsinə olan

şəkildə ifadə olunur, tam özgə tərzdə baş verir" [4, s. 15]. Yeni lirik üslubda müstəqim mənasında başa düşülən söz və ifadələr satirik üslubda, tənqidi realist əsərlərdə tam tərsi olaraq anlaşılır, yeni mənə və məzmun kəsb edir. Və yaxud da, əksinə, lirik üslubda mübaliğəli və məcazi mənada ifadə edilən söz satirik əsərlərdə müstəqim mənasına qaydır. Məsələn, lirik üslubda məcazi mənada daha çox işlədilən "canım qurban", "qadan alım", "dönüm başına" və s. kimi sözlər və ifadələr tənqidi-realist əsərlərdə, satirik üslubda müstəqim mənalərində istifadə edilir. Məsələn; "Belə sənə canım qurban, ay Şeyx! Mən oğlum sənədən istəyirəm" (C.Məmmədquluzadə) [14]. "İmdi revolyudi, dönüm başına, Nagəh olur güllə fəşan partapart!" (M.Ə.Sabir) [21] və s. Göründüyü kimi, lirik üslubdan fərqli olaraq tənqidi realist əsərlərdə bu yalvarışlar müstəqim, haqiqi mənalərində özünün ifadəsini tapır. Elmi mənbələrin də qeyd etdiyi kimi [12; 13; 19; 22], tənqidi realist üslubun tələblərinə uyğun yaranan yeni bədii nəsr də özünəməxsus poetika və ədəbi texnika ilə inkişaf edir, dövrün ictimai tənqidi və islahunda mühüm xidmət göstərirdi. Tənqidi realistlər tipi necə varsa o cür təqdim edirlər. Tamamilə doğru deyilib ki, "hər iki üslubda ifadələr eyni leksik materialdan təşəkkül tapır. Lakin yeni materialdakı mənalardan təzahürü bəşqaləşir. ...Daha doğrusu, bu söz materialı haqiqi ayandır ki, hər dövrün özünü, öz ictimai məzmununu əşşələşdirir, maddiləşdirir, inikas edir" [4, s. 16]. Bu mənada klassik lirikdəki məsuq və ya yara olan eşqin yerini tipin pula olan məhəbbəti tutur. Klassik əsərlərdəki lirik qəhrəmanlar yer üçün eşq odunda yaranaraq "dill-zar" edirlərsə, satirik əsərlərin qəhrəmanları "pul", "eys-iqrət", "səhəvt" üçün "dill-zar" edirlər. Eləcə də satirik əsərlərdə tez-tez işlədilən "pul", "insan", "adam", "fəhlə", "əkinçi" və s. sözlər işləndikləri sintaktik şəraitə uyğun ictimai-tarixi məzmun ifadə edir, şərait və dövrün konkret panoraması və problemlərini ehtiva edirlər:

Adəmi adəm eyləyən padar,
Parasız adəmin üzü qaradır [21, s. 237].

Yaxud:

Fəhlə, sən də özünü bir insanımı sanırsan?
Pulsuz kişi, insanlığı asanımı sanırsan? [21, s. 100]

Və ya:

Məzlumluq elə başlama fəryadə, əkinçi! [21, s. 103] və s.

Satirik əsərlərdə rast gəlinən "lay-lay", "hürriyyət" kimi sözlər isə dövrün ictimai-tarixi şəraiti və vəziyyətini ciddi təqdim üçün tam tərsinə məzmun əks etdirir:

Lay-lay deyim, yat, ciyərini parası [14, s. 616].
Bir deyirdim ki, duram, yox hələ, lay-lay dedilər [14, s. 617].

Mən elə bilirdim ki, mənə yar olacaqsan,
Aləmdə mənə yarı-vəfadar olacaqsan [14, s. 623] və s.

Belə şəraitin yaranması satirik üslubu formalaşdırır, şeirin ifşa məzmununu təyin edir, əsərə tənqidi notlar qatır. Bu deyilənlər bir daha göstərir ki, ictimai-tarixi şərait, dövrün müəyyənləşdirdiyi düşüncə tərz və dərk, insanı əhatə edən ictimai şəraitə münasibət sözlərə də, ümumən, dildən istifadəyə, dildən lüğət tərkibinə olan münasibəti dəyişməyə vadar edir. Klassik poeziya və ədəbi dilə istifadə edilməyən kobud sözlər yumoristik üslubda artıq ictimai tənqidi hədəflərini, konkret nöqsən və çatışmazlıqları ifadə üsuluna çevrilir. "Divanə könül, daxi usan, yal ağarıbdır" [14, s. 627] nümunəsindəki "divanə könül", "usan" və "yal ağarıbdır" söz və ifadələrinin hər üçü satirik mahiyyətə uyğun olaraq sətir tənqidi xarakter kəsb edir, az qala küfür bəracasına çatır. Bu mənada klassik poeziya və ədəbi dilə istifadə edilməyən kobud sözlər satirik-yumoristik üslubda artıq ictimai tənqidi hədəflərini, konkret nöqsən və çatışmazlıqları ifadə üsuluna çevrilir. T.Hacıyev doğru yazırdı ki: "Sabir və C.Məmmədquluzadənin satira-

ları bir gözü ilə gülən, biri ilə ağlayan satırdır. Belə bir ictimai ideal, belə bir ədəbi siyasiya onların satirik üslubunda yumoristik və ciddi söz və ifadələri təmisa gətirir, çulğalaşdır, peyvənd edir" [4, s. 26]. Hətta, adı, "neytral" [4] sözlər də satirik üslubda yeni məzmun qazanır və bu üslubun əsliqlə tikinti materialına çevrilə bilər.

Umumiyyətlə, XX əsrin əvvəllərində ən çox gündəmə gələn məsələlərdən biri və birincisi ana dili və ədəbi dil məsələsi idi. Yeni ictimai-siyasi mühitə, quruluşa, ideallara və ideyaya hansı dillə girmək və fəaliyyət göstərmək məsələsi olduqca mühüm bir məsələyə çevrilmədi. Çoxsaylı ziyalılar bu məsələ ilə bağlı fikirlərini irəli sürür, ciddi müzakirə və mübahisə aparırdılar. N.Nərimanov, F.Köçərlı, C.Məmmədquluzadə, Ö.F.Nəmanzadə, Ü.Hacıbəyov, Y.V.Çəmənzamini və başqaları bu müzakirənin mərkəzində dayanırlar. Əli bəy Hüseynzadə və onun "Füyuzat" ədəbi cəbhəsinin irəli sürdüüyü "lisani-avam heç bir vaxt lisani-ədəbi ilə bir olamaz?" ("Füyuzat", 1906, № 1), "Dünyada heç bir zaman heç bir millətin ədəbiyyatı, lisani-ədəbisi tamamilə çöbən, əkinçi lisani olma-muşdur" ("Füyuzat", 1907, № 21) və b. fikir və məqədimilə tam əksinə olaraq xalqa em- məkə xalqa ucaltmaq, beləliklə də, siyasi-mənəvi olaraq mənsüb olduqları Azərbaycan xalqı və torpağını təbliğ və müdafiə etmək missiyası həyata keçirirdilər. Bu mənədə çox doğru ümumiləşdirilmişdir ki, "dəvrun ədəbi-bədii dil atrafındaix itxilafları "Molla Nəsrəddin" "Füyuzat" in polemikasında daha aydın görünür" [3, s. 95]. "Molla Nəsrəddin" ədəbi cəbhəsindən olan Y.V.Çəmənzamini "Dil məsələsi"nə hasr etdiyi məqaləsində yazırdı: "...Gərəkdir o, camaatın başa düşüüyü bir dildə yazılmalı ki, o duyub bundan bir hissə götürsün" [2, s. 338]. Azərbaycan təngdici realizminin bayraqdarı Cəlil Məmmədquluzadə "Xatiratım"ında bu məsələyə əhəmiyyətli yanaşaraq yazırdı: "...biz "Mola Nəsrəddin" məcmuasını açıq ana dilində yazmağa başladıq. Biz bu dilə o səbəbdən ana dili adı qoyuruq ki, bu dildə yazı yazanda və ortalaq ana söhbəti gələndə biz "ana"nı "ana" da yazırıq..." "Molla Nəsrəddin" in açıq ana dili ilə yazdığımız mətəblər onlar (yəni türk xalqları – R.Q.) açıqca başa düşüdürlər, elə asand vəchə başa düşüdürlər ki, dəxi bu dildən başqa qeyri bir dil axtarmağa hacət qılmadı. ...bizim məqsədimiz hal-hazırda öz fikrimizi asan bir dillə Azərbaycan türklərinə və bəlkə də sair türklərə asan bir dillə yetirmək idi" [16, s. 71-74]. Böyük ədib bunu da yazırdı ki: "Yazıda böyük cürətimiz o oldu ki, açıq ana dilindən yazmaqdan bız utanmıdıq... Biz çalışırıq ki, yazımızı hər bir kəs asan və tezliklə başa düşsün və gümən edərmiş, məqsədimizə çatdıq da" [16, s. 75]. Hətta bu nailiyyət böyük fikir adamı Ə.Hüseynzadə tərəfindən də yüksək qiymətləndirilərkə sadə ana dilinin təşəbbüskarı "Molla Nəsrəddin" jurnalı və onun redaktoru C.Məmmədquluzadəyə razılıqla: "Yaxşı yazırsınız... Açıq yazmağı da bacarmıq lazımdır" [16, s. 75-76], – deyə bildirmişdi. Doğma ana dilini bədii ədəbiyyatın, publisistikann dilinə çevirməklə mollaşdırılmalı həm də yeni əsrin, inkişaf və milli müəyyənləşmə epoxasının ədəbi dilini Azərbaycan dili olaraq müəyyənləşdirməyə müvəffəq oldular. Tamamilə doğrudur ki: "Molla Nəsrəddin" xalq dili xəzinəsinin qapılarını təybatay ədəbi dilin üzünə açdı" [5, s. 194]. "Satirik-realist üslubda lügət tərkibi, bir qayda olaraq, demokratikdir, xalq dilindən alınmış, hətta bəzən loruğa varacaq qədər demokratik sözlər, ifadələr işlədilir. ...Satirik-realistlərin sintaksisi çox zəngin olub xalq dilinə əsaslanır – klassik nitq standartlarından bu və ya digər dərəcədə imtina etmək, "hər dəfə yenidən" xalqdan gəlmək mollaşdırılmalı sintaksisinin keyfiyyətini müəyyənləşdirir" [9, s. 409, 411]. Buna görədir ki, satirik-realistlərin dilində xalq dilində olan cümli sintaksisi, söz düzümü, xüsusilə dialoqlardan istifadə üstünlük təşkil edir. Hətta bu görkəmli ədiblərin ədəbi-bədii dilə gətirdikləri ələ söz və ifadələr oldu ki, onlar sonrakı dövrlərdə də öz əhəmiyyətini, məzmun və dəyərini qoruyaraq xalq dilində davamlı işlənmə ibarə və məsələlərə çevrildilər. "C.Məmmədquluzadənin: sizi deyib gəlmişəm,

Danabaş kəndi, zırrama, saqqallı uşaq, ingilis barmağı, ev adamı, bəlkə də qayırdılar; Ə.Haqverdiyevin: mütrüb dəftəri, xortdanın cəhənnəm məktubları, Həsən ağanın qohumu; Ü.Hacıbəyovun: san dul, mən dul, bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd, Qarabağın pambuq bəyləri, mən stunden babayam və s.; M.Ə.Sabirin: millət necə tarac olur olsun, tək səbir, fatma-tükəzənlər, qeyratlı müsəlmanlarına şükür, xudaya, ağılaqca kişi qeyrətisiz olur, dindirir əsr bizi dinnəyiriz, çürmənlər keçməyə çay gəlməmiş" və s. kəş və ifadələri XX əsr satırımızın hədiyyə-yadigarlarıdır" [3, s. 18-19]. Buna da qeyd etməyə ehtiyac var ki, "mollaşdırılmalı dilin sadəliyi deyəndə onun bəsitliyi nəzərdə tutulmuş"dular [9, s. 413]. Bu mənədə "satirik-realistlər xalq dilinə emməkə, ana dilinin ən dadlı-duzlu ifadələrini ədəbi dilə gətirməklə və xalq danışığı dili ilə ədəbi dil arasında məsafə saxlamaqla, əslində, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan türk ədəbi dilinin zənginləşməsi, inkişafı üçün təsəvvür ediləməz dərəcədə böyük iş gördülər" [9, s. 414-415].

Beləliklə, XX əsr epoxasına özünəməxsus yeni ideya və ideoloji mətləblər gətirən Azərbaycan təngdici realistləri – C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, Ə.Qəm-küsər, Ə.Nəzmi, M.S.Ordubadi, M.Ə.Möcüz və başqaları, o cümlədən təngdici realizmin cəbbəxanası olan "Molla Nəsrəddin" jurnalı Azərbaycan ədəbi prosesinə xalqın sadə, anlaşıqlı dilini gətirməklə ciddi ədəbi yol müəyyənləşdirmiş oldu. Sadə, anlaşıqlı sözlə və ifadələrdən, xalq hikməti xəzinəsindən, onun lətifçiliyindən, gülüş ənənəsindən əsaslı surətdə yaralanan təngdici realistlər klassik ədəbi ənənələri birlişdirməklə Azərbaycanın milli inkişaf tarixinə yeni təşəkkül meyarları gətirdilər. Təsədufi deyil ki, təngdici realistlərin xalqın maraq və ideallarından çıxış edən ideya və idealları Azərbaycan milli inkişafına azərbaycançılıq ideyasını da bəxş etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev İ. "Molla Nəsrəddin" in poetikası. Bakı: Elm, 1985, 168 s.
2. Çəmənzamini Y.V. Əsərləri. 3 cüldə, III c. Bakı: Avrasiya-press, 2005, 440 s.
3. Hacıyev T. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dili. Bakı: Maarif, 1977, 188 s.
4. Hacıyev T. Satira dili. "Molla Nəsrəddin" in dili. Bakı: ADU nəşri, 1975, 180 s.
5. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı: Maarif, 1987, 293 s.
6. Hacıyev T. Yazıçı dili və ideya-bədii təhvil. Bakı: Maarif, 1979, 132 s.
7. Həbibbəyli İ. "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbi və mollaşdırılmalı // Ədəbi-tarixi və bədii və müasirlik. Bakı: Nurlan, 2007, 696 s.
8. Xəndecir C. Sabir yaradıcılığının sənətkarlığı xüsusiyətləri. Bakı: Azərənşir, 1962, 436 s.
9. Yonduyan N. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Ankara, 1997, 491 s.
10. Qarayev Y. Realizm: sənət və həqiqət. Bakı: Elm, 1980, 260 s.
11. Kazımov Q. Komik-bədii vasitələr. Bakı: Yazıçı, 1983, 188 s.
12. Məmmədov Ə. Cəlil Məmmədquluzadə nəsrində sənətkarlıq məsələlərinə dair // XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri. Bakı: Elm, 1986, s. 62-79.
13. Məmmədov M. Cəlil Məmmədquluzadənin bədii nəsrı. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1963, 156 s.
14. Məmmədquluzadə C. Seçilmiş əsərləri: 2 cüldə, I c., Bakı: Öndər, 2004, 664 s.
15. Məmmədquluzadə C. Əsərləri: 4 cüldə, III c., Bakı: Öndər, 2004, 472 s.
16. Məmmədquluzadə C. Əsərləri: 4 cüldə, IV c., Bakı: Öndər, 2004, 472 s.
17. Mirhəmədov Ə. Azərbaycan Molla Nəsrəddini. Bakı: Yazıçı, 1980, 430 s.
18. Mirzəzadə P. Cəlil Məmmədquluzadənin dili. "Ədəbiyyat" qəz., 1945, 12 aprel.
19. Mütəllibov T. Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevin poetikası. Bakı: ADU, 1988, 323 s.

20. Paşayev M. Cəlil Məmmədquluzadənin sənətkarlıq xüsusiyyətləri // "İnqilab və mədəniyyət", 1947, № 1-2, s. 75-90.
21. Sabir M.Ə. Nopnopnamə. 2 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 480 s.
22. Vahabova S. Cəlil Məmmədquluzadə nəsrinin poetikası. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 164 s.

Рамиз Гасымов

СТИЛЬ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ КРИТИЧЕСКОМ РЕАЛИЗМЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РОДНОГО ЯЗЫКА

В статье основное внимание уделяется стилю критических реалистов в Азербайджане, использованию родного языка и творческого языка. Показано, что критические реалисты придумали национальные идеалы, основанные на интересах и чаяниях народа. Они используют простой фольклор в качестве креативного языка и пользуются народной литературой. Дж.Мамедкулузаде, М.А.Сабир, А.Хагвердиев, А.Гамкусар, А.Назми, У.Гаджибеков и другие критически настроенные реалисты способствовали идентификации литературного языка двадцатого века с использованием простого фольклора.

Ключевые слова: *азербайджанский критический реализм, родной язык, критический реалистический стиль.*

Ramiz Gasimov

THE USING MOTHER TONGUE AND STYLISTIC PROBLEMS IN AZERBAIJAN CRITICAL REALISM

In the article the author investigates Azerbaijan's critical realists still, using mother tongue and the language of their creative work. It is showed that critical realists take the interests and ideals of the people as main basis and report with national ideals. The language of their creative work is very easy and they used folklore. J.Mammadguluzadeh, M.A.Sabir, A.Hagverdiyev, A.Gamkusar, A.Nazmi and others used the folklore and they contribute the determining of our literary language of XX century.

Keywords: *Azerbaijan critical realism, the problem of mother tongue, the critical realistic stil.*

(Filologiya üzrə elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir)